

VI. Рецепція художньої спадщини Ренесансу в культурі наступних епох

УДК: 821.111(73).0'06*Віт+821.111.0*Шек

*Москвітіна Дар'я
(Запоріжжя)*

Особливості рецепції Шекспіра у творчості Волта Вітмена

Стаття присвячена аналізу рецепції Вільяма Шекспіра у світоглядній парадигмі та творчості американського поета епохи романтизму Волта Вітмена. Автор акцентує увагу на тому, що вітменівська рецепція Великого Барда суттєво відрізняється від сприйняття англійського генія іншими представниками американського романтизму. Показано, що контрверсійна і парадоксальна рецепція Шекспіра у творчому світі Вітмена зумовлена світоглядними настановами самого поета і конфліктом між його естетичними смаками та громадянською позицією.

***Ключові слова:** Шекспір, Вітмен, американський романтизм, парадигма рецепції.*

З-поміж інонаціональних рецепцій Вільяма Шекспіра найбільш щедрою на різноманітні парадокси є рецепція американська. Саме тут, на теренах американського континенту, Великий Бард проголошується уособленням поетичного генія, і саме тут обґрунтовується перша антистретфордівська теорія. «Видатний американський письменник» – так назвав геніального англійського поета і драматурга класик американського романтизму Джеймс Фенімор Купер. Навіть в добу Романтизму, коли американці активно виборювали своє право на незалежність в царині літератури і мистецтва, британський геній Вільям Шекспір

VI. Рецепція художньої спадщини Ренесансу в культурі наступних епох

служував для них неперевершеним взірцем поетичної майстерності, орієнтиром і об'єктом захопленого наслідування.

Порівняння з Великим Бардом слугувало найбільш улесливим компліментом для будь-якого літератора чи культурного діяча тієї доби. Так, віддаючи данину непересічному ораторському таланту пуританського проповідника Генрі Ворда Бічера, брата відомої письменниці Г.Бічер-Стоу, сучасники називали його «Шекспіром американської кафедри». Г.Мелвіл в рецензії на збірку новел Н.Готорна доводить його значимість прямою аналогією з Великим Бардом: „Я і не стверджую, що Натаніель з Салему більш великий, ніж Вільям з Ейвону, чи рівний йому за величчю. Я стверджую лишень, що різницю між цими двома людьми у жодному випадку не можна вважати незмірною. Не так багато потрібно для того, щоб Натаніель став цілком нарівні з Вільямом”¹.

Шекспіра не торкнулася навіть хвиля антибританських настроїв початку ХІХ століття. Найбільш канонізована постать метропольної культури, він був одностайно внесений американцями до складу вічних цінностей. Визначні представники американського романтизму – Р.В.Емерсон, Г.Мелвіл, Г.Д.Торо та інші – захоплювались генієм Шекспіра; цінували в ньому не тільки видатного поета, але й геніального філософа. Всебічність шекспірової творчості, глибина його філософських підтекстів, „вічність” порушених ним питань – усе це змусило визнати, що Великий Вілл є такою ж важливою складовою для американського культурного канону², як і для англійського. Показовою в цьому сенсі є декларативна заява Дж.Ф.Купера: „Шекспір для Америки таке ж велике ім'я, як

¹ Мелвилл Г. Готорн и его «Мхи старой усадьбы» // Эстетика американского романтизма. – М.: Искусство, 1977. – С. 386.

² Специфіку кореляції Вільяма Шекспіра з американським літературним контекстом детальніше досліджує Т.В.Михед у монографії: *Михед Т.В. Пуританська традиція і література американського ренесансу: 1830-1860.* – К.: Знання України, 2006. – 344 с.

і для Англії, і, я певен, тут його люблять не менше”³. Суголосними є й слова видатного американського філософа Г.Д.Торо – „Шекспір є Шекспір, чи вдома, чи закордоном”⁴.

На добу Романтизму припадає й народження феномену, який сьогодні називається науковим американським шекспірознавством: його підвалини заклав засновник філософії трансценденталізму Ральф Вальдо Емерсон, який написав першу ґрунтовну критичну статтю про творчість і постать англійського генія „Шекспір, або Поет” (збірка «Представники людства» (1850)). Один із слухачів, який був присутній на лекціях Емерсона, Генрі Клей Фолджер, згодом стане засновником всевітньо відомої шекспірознавчої бібліотеки, що буде названа його іменем.

Втім, загальний апологетичний пафос романтичної рецепції великого англійця не був підтриманий найбільш плідним і, водночас, найбільш контроверсійним критиком Шекспіра – поетом-романтиком Волтом Вітменом. Тож, метою цієї статті є окреслення найпарадоксальніших аспектів вітменівської рецепції Великого Барда, що, безперечно, збагатить та деталізує загальну картину сприйняття постаті та творчого спадку Шекспіра в Америці часів Романтизму.

Як зазначає українська дослідниця Т.Михед, «ставлення В.Вітмена до Шекспіра має свою сюжетику та експресію, дещо відмінну від романтичного загалу»⁵. Думається, що формування певних сегментів вітменівської парадигми рецепції цього ренесансного митця залежало насамперед від того, в якому амплуа американський поет сприймав геніального попередника – як поета, як драматурга чи як особистість.

³ *Купер Дж.Ф.* Просвещение и словесность в Америке // Эстетика американского романтизма. – М.: Искусство, 1977. – С. 18.

⁴ Цит. за *Михед Т.* Шекспірівська складова у формуванні канону американського романтизму / Поетологічні етюди з історії літератури Англії і США: Збірник статей. – Ніжин: ТОВ „Видавництво „Аспект-Поліграф”, 2005. – С. 17.

⁵ Там само. – С. 20.

VI. Рецепція художньої спадщини Ренесансу в культурі наступних епох

На відміну від свого співвітчизника Емерсона, який вбачав у Шекспірі, перш за все, філософа і поета, а драматургічну його діяльність був схильний недооцінювати, Вітмен щиро захоплювався шекспірівським театром. Про це свідчать численні згадки у листах до друзів про шекспірівські п'єси, які він переглядав, та схвальні відгуки про гру в них видатних акторів тієї доби – Едвіна Бута, Тома Гембліна, Пітера Річінгса та місіс Остін. До того ж, і сам Вітмен практикував спорадичні шекспірівські перформанси – під час подорожей на бродвейському омнібусі він незрідка декламував улюблені пасажі з трагедій та історичних хронік⁶. Саме театральна – первісна – рецепція стала однією з головних детермінант подальшого формування вітменівської парадигми рецепції Великого Вілла.

Слід зазначити, що вітменівська рецепція літературного доробку Шекспіра сповнена протиріч і контрверсій. І зумовлені вони головним чином внутрішньою проблемою самого американського поета – конфліктом між власними естетичними смаками та громадянською позицією провісника національної літературно-культурної ідентичності. Вітмен неодноразово у статтях, листах і щоденниках яскравими й промовистими фразами висловлював своє захоплення англійським літературним генієм. Показовим є, приміром, такий пасаж: «Шекспір, ніжний, музичний, всіма улюблений Шекспір зображав *характери*. Вони представлені ним значно краще, ніж будь-яким іншим поетом будь-якої доби – усі ці королі, зрадники, закохані... йому однаково легко вдавалися амбіційні, одержимі люди, молоді й старі. Через них він передає багато глибоких ідей, багато поетичних, невловимих смислів, багато витончених, несподіваних порівнянь»⁷.

Віддаючи належне художнім здобуткам великого англійця, Вітмен, тим не менш, не вважав його абсолютним

⁶ Johnson M.O. Walt Whitman as a critic of literature. – Lincoln, 1938. – P. 36.

⁷ Whitman W. Notes and Fragments / The Complete Writings of Walt Whitman. Camden edition. 10 vols. Ed. by Richard M. Bucke, Thomas B. Harned, and Horace L. Traubel. – Vol. IX. – New York and London, 1902. – P. 124.

лідером поетичного Олімпу, зазначаючи, що «з Шекспіром, як з майстром зображення пристрастей в їх найбільш буремному польоті, можуть зрівнятися лише декілька людей, а перевищують його тільки найкращі з давніх греків (наприклад, Есхіл). Однак в описуванні середньовічних європейських лордів і баронів..., таких дорогих потаємним глибинам людського серця (гордість! гордість! найдорожча, яка зачіпає нас також – а Штати навіть більше за інших – більше, ніж любов) він не знає собі рівних, і мене не дивує, що в такий спосіб він зачаровує світ»⁸.

Втім, згадані Вітменом успіхи Великого Барда в зображенні «середньовічних лордів і баронів», на думку поета, якраз і заважають йому стати повноцінною формантою американського літературного канону. Просякнутим феодальним духом п'есам та поетичним рядкам шекспірівського канону не було місця у омріяному Вітменом ідеальному демократичному суспільстві. В одному з листів поет розмірковує з цього приводу: «Що личить британській короні, навряд чи підійде вільним людям Сполучених Штатів... У віршах усіх цих, без сумніву, великих письменників, і Шекспір поміж них, є смертельна для Америки атмосфера. Народні маси, робітники й службовці – це шлак, непотріб. Образи королів і великих лордів – прекрасні; образи механіків – жалюгідні і викривлені. Яка з шекспірівських п'ес, що демонструються в Америці, не є до мозку кісток образливою для Америки?»⁹

Звичайно ж, що радикальний демократизм та антифеодальні настрої Вітмена визначали його пріоритети та уподобання. Тож природно, що з усіх п'ес Шекспірівського канону він віддавав перевагу історичним хронікам. Адже саме в них аристократія часто ставала об'єктом авторської іронії, а так звані «народні маси», навпаки, інколи замальовувалися як рушійна сила

⁸ *Whitman W.*. Poetry to-day in America – Shakspery – the Future. – Електроний документ. Режим доступу: <http://www.bartleby.com/229/2007>

⁹ Цит. за *D.W.* [Review of *Leaves of Grass* (1855)]. - *Canadian Journal* n.s. 1. - 1856. – November. – P. 541-551.

VI. Рецепція художньої спадщини Ренесансу в культурі наступних епох

суспільних процесів, що цілком відповідало демократичним принципам Вітмена. У своєму промовистому есе «Що стоїть за історичними хроніками?» поет розмірковує над присутньою відмінністю одна від одної історичними п'єсами Великого Барда та висуває тезу про те, що всі вони є результатом «цілком контрольованого плану»¹⁰. Перебуваючи під магічним впливом революційно-демократичних ідей про загальні «свободу, рівність і братерство», Вітмен доходить висновку, що в історичних хроніках Шекспіра увага зосереджена саме на тих суспільних і політичних вадах, які Америка своєю появою була покликана подолати і знищити¹¹. Крім того, історичні хроніки приваблюють американського поета ще й тим, що в них зображені сцени народних повстань, які, на його думку, були своєрідними передвісниками подій американської Війни за незалежність.

Що стосується шекспірівських трагедій і комедій, то вони цікавили Волта Вітмена значно менше, оскільки, як він вважав, не несли в собі ніякої історичної перспективи суспільно-політичних змін та демократизації. Навіть центральна фігура Шекспірового трагедійного канону – принц Данський – не викликала у поета співчуття, він вважав його «нерішучим хворобливим рюмсою, що залишає по собі присмак гіркоти, захоплення відразливим та розкошування у жалю...»¹². Дослідниця Моріс Джонсон пов'язує таке нетипове для доби Романтизму ставлення до постаті Гамлета з загальним характером шекспірівських вистав того періоду, які міг бачити Вітмен: у трактуванні більшості акторів принц Данський поставав нерішучим і сповненим вагань¹³. Тож цілком природно, що для життєлюбного поета, який «рідко вважав хорошим

¹⁰ *Whitman W. What lurks behind Shakespeare's Historical Plays? / Whitman W. Prose works. – Philadelphia: David McKay, 1892. – Електронна версія. Режим доступу: <http://bartleby.com/229/5005.html>*

¹¹ *Ibid.*

¹² *Whitman W. British literature / Whitman W. Prose works. – Philadelphia: David McKay, 1892.*

Електронна версія. Режим доступу: <http://bartleby.com/229/3004.html>

¹³ *Johnson M.O. Op. cit. – P. 42.*

песимістичне»¹⁴, гіперболізований трагізм та надмірні ламентациї не могли бути привабливими. Щоправда, і сповнені дотепних жартів шекспірівські комедії також не справляли на радикального демократа Вітмена належного враження. Він вважав їх занадто аристократичними, а справжній гумор, як це не парадоксально, вбачав у трагедіях. Ось що писав він, приміром, з цього приводу: «... в деяких трагедіях – наприклад, в «Лірі» – ви знайдете інший гумор – більш відсторонений, більш тонкий, більш ілюзійний...»¹⁵.

Навіть знакова для формування американського культурно-ідеологічного простору Шекспірова трагікомедія «Буря» в парадигмі рецепції Вітмена отримала зовсім іншу акцентуацію та ідейно-художнє забарвлення. Загальною тенденцією американського культурного простору була і залишається підвищена увага до шекспірівського досвіду художнього осмислення процесу освоєння нових територій, ототожнення зображених в п'єсі земель з Америкою та інтерпретація «Бурі» як підґрунтя формування концепту так званої «американської мрії». Всупереч цьому, Вітмен не був схильний апологетизувати романтичну драму Шекспіра – він вважав її «чудовою розвагою», та, ігноруючи філософські пасажі, вкладені Великим Бардом у уста Гонзало і Просперо, своєю улюбленою сценою називав п'яний Калібанів спів¹⁶. Закидаючи геніальному англійцю надмірну лояльність до аристократичних кіл і фокусування уваги на імперських, метропольних цінностях, Вітмен, по суті, десакралізував один із найпотужніших культурологічних топосів США – Шекспірів гімн «дивному новому світові», в якому американці вбачали свою країну.

Формування контрверсійної вітменівської парадигми рецепції Шекспіра було зумовлене не тільки його

¹⁴ Ibid. – P. 43.

¹⁵ Traubel H. With Walt Whitman in Camden. 3 vols.– New York, 1906-1914. – Vol. 2. – P. 252.

¹⁶ Whitman W. Good-bye, my fancy / The Complete Writings of Walt Whitman. Camden edition. 10 vols. Ed. by Richard M.Bucke, Thomas B.Harned, and Horace L.Traubel.– Vol. VI. – New York and London, 1902. – P. 52.

VI. Рецепція художньої спадщини Ренесансу в культурі наступних епох

радикальними демократичними ідеями, але й впливом одного з найпотужніших гносеологічних трендів ХІХ століття – антистретфордських теорій. Прихильник біографічного методу дослідження літератури, Вітмен, який сам творив виключно на ґрунті власного життєвого досвіду, був глибоко переконаний, що творчий доробок будь-якого письменника є прямим віддзеркаленням його життєвого шляху. Тож природно, що його мала збентежити невідповідність, і навіть певна суперечливість, достеменно відомих біографічних фактів про сина стретфордського рукавичника тим монархічним симпатіям і тому аристократичному духу, що відчуваються в творах англійського генія. До того ж, гіпотеза про те, що під маскою неосвіченого простолюдина-актора переховувався представник вищих кіл елизаветинської Англії, ідеально вписувалася в концепцію Вітмена про надмірну «феодалність» шекспірівського творчого спадку. Спочатку у нього ще не було усталеної точки зору на цю, безумовно, найсенсаційнішу літературну гіпотезу, яка продовжує хвилювати численних дослідників та гробокопів навіть сьогодні. Однак згодом Вітмен повірив в «розкопки» Делії Бекон, яка стверджувала, що саме Френсіс Бекон, видатний філософ і політик, сучасник Великого Барда, і є справжнім автором «Гамлета». Засновницю беконіанства поет назвав «наймилішою, найкрасномовнішою, найвеличнішою жінкою, яка колись породжувала Америка»¹⁷.

Під впливом ідей цієї чарівної дами та її послідовників – Вільяма О'Коннора та Ігнатіуса Доннелі, Вітмен написав вірш «Шекспірівський шифр Бекон. Натяк для вчених» (вперше опублікований 4 жовтня 1887 року в журналі «Космополітан»). У ньому поет виступає своєрідним предтечею сучасних конспірологічних ідей, пропонуючи читачам звернути увагу на те, що «в кожному об'єкті – горі, дереві, і зорі – у кожному народженні і житті,

¹⁷ *Nelson P.A. Whitman on Shakespeare // Shakespeare Oxford Society Newsletter. – Fall 1992. – Volume 28, 4A. – P. 2-3. – Електроний документ. Режим доступу: <http://www.shakespearefellowship.org/virtualclassroom/whitman>*

як частина всього, кінець всього, значення поза знаком, знаходиться нерозкритий загадковий шифр»¹⁸.

Захоплення антишекспірівськими теоріями, войовничі випадки проти «Шакспера-актора», тим не менш, не позначились на загальному характері вітменівської рецепції Великого Барда як імпліцитного автора: «Врешті-решт, Шекспір, автор-Шекспір, хто б він не був, був видатною людиною: в ньому було сконцентровано багато – дуже багато – ціла епоха, і навіть більше...»¹⁹.

Отже, ключем до розуміння сформованої під впливом тенденцій часу та суб'єктивних уявлень вітменівської парадигми рецепції Шекспіра є особистість самого реципієнта. Американський класик кожен прояв шекспірівської та навколошекспірівської креативної активності – поезію, драматичні твори, театральні практики, біографічні розвідки – намагався розглядати, насамперед, крізь призму власних поетичних, літературно-критичних та соціальних уявлень. Такий підхід дозволив Вітмену сформулювати унікальну парадигму рецепції постаті й творчості Шекспіра, яка внаслідок конфлікту між естетичними смаками та громадянською позицією американського поета набула парадоксального і контроверсійного забарвлення.

¹⁸ *SHAKESPEARE BACON'S CIPHER.*

A HINT TO SCIENTISTS.

I doubt it not; then more, immeasurably more,

In each old song bequeathed, in every noble page or text,

(Different, something unreck'd before, some unsuspected author,)

In every object—mountain, tree, and star—in every birth and life,

As part of each, finality of each, meaning, behind the ostent,

The mystic cipher waits infolded.

Whitman W. A hint to scientists. Shakespeare Bacon's Cipher.

Електроний документ. Режим доступу:

<http://www.whitmanarchive.org/published/periodical/poems/per.00030>

¹⁹ *Traubel H. With Walt Whitman in Camden. 3 vols.— New York, 1906-1914. — Vol. 1. — P. 136.*